

Dilorom NAZAROVA,

Termiz davlat universiteti "O'zbekiston tarixi va manbashunoslik" kafedrasini o'qituvchisi

E-mail: dilobarnazarova17@gmail.com

Tel: (99) 508-72-11

Tarix fanlar bo'yicha falsafa doktori (PHD), dotsent O.Xamidov taqrizi asosida

REFLECTION OF THE RESULTS OF THE STUDY AND RESEARCH OF THE ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF THE SURKHANDARYA REGION BY THE UZBEKISTAN-CZECH INTERNATIONAL ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION IN MUSEUM EXPOSITIONS AND EXHIBITIONS

Annotation

Since 2002, the Uzbekistan-Czech international archaeological expedition, organized by the Institute of Classical Archeology of Karlova University of the Czech Republic, has been conducting research on the history and archeology of South Uzbekistan, in particular, Bactria. Many archaeological sites were discovered during this activity. This article describes the exhibitions dedicated to the results achieved during the research of the Uzbekistan-Czech international archaeological expedition, which serve to illuminate our history. Such exhibitions are dedicated to the archaeological researches of the international cooperation expedition conducted since 2002. In particular, the cities of Prague (2012) and Termiz (2013), known as "Toward the Heart of Asia", dedicated to the tenth anniversary of the Uzbekistan-Czech international archaeological expedition, and Termiz and Tashkent, known as "From Zarathushtra to Genghis Khan", dedicated to the twentieth anniversary 2023 - exhibitions held in the cities of Bactria included important presentations on archeology.

Key words: Uzbekistan-Czech international archaeological expedition, exhibition, Kayrit, Maidan, Zarabog, Jondavlattepa, Iskanderteppa, Kapchigai, Mirzali, Dahnai Jom.

ОТРАЖЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИЗУЧЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ УЗБЕКСКО-ЧЕШСКОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИЕЙ В МУЗЕЙНЫХ ЭКСПОЗИЦИЯХ И ВЫСТАВКАХ

Аннотация

С 2002 года Узбекско-Чешская международная археологическая экспедиция, организованная Институтом классической археологии Карловского университета Чехии, проводит исследование по истории и археологии Южного Узбекистана, в частности, Бактрии. Во время этой деятельности было обнаружено множество археологических памятников. В данной статье описаны выставки, посвященные результатам, достигнутым в ходе исследований Узбекско-Чешской международной археологической экспедиции, которые служат освещению нашей истории. Подобные выставки посвящены археологическим исследованиям экспедиции международного сотрудничества, проводимым с 2002 года. В частности, города Прага (2012 г.) и Термез (2013 г.), известные как «К сердцу Азии», посвященные десятилетию Узбекско-Чешской международной археологической экспедиции, а также Термез и Ташкент, известные как «От «Заратуштры Чингисхану», посвященный двадцатилетию 2023 года выставки, «прошедшие в городах Бактрии, включали важные презентации по археологии.

Ключевые слова: Узбекско-Чешская международная археологическая экспедиция, выставка, Кайрит, Майдан, Зарабог, Йондавлаттепа, Искандертепа, Капчигай, Мирзали, Дахнаи Джом.

O'ZBEKISTON-CHEXIYA XALQARO ARXEOLGIK EKSPEDITSIYASI TOMONIDAN SURXONDARYO VILOYATI ARXEOLGIK YODGORLIKLARINI O'RGANISH VA TADQIQOTI NATIJALARINING MUZEY EKSPOZITSAYALARI VA KO'RGAZMALARIDA AKS ETISHI

Annotasiya

Chexiya Respublikasi Karlova universiteti Klassik arxeologiya instituti tomonidan tashkil etilgan O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi 2002-yildan Janubiy O'zbekiston, xususan, Shimoliy Baqtriya tarixi va arxeologiyasi bo'yicha tadqiqot ishlarini olib bormoqda. Ushbu faoliyat davomida juda ko'plab arxeologik yodgorliklar aniqlangan. Ushbu maqolada O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tadqiqoti davomida erishilgan natijalarga bag'ishlangan, tariximizni yoritishga xizmat qiluvchi ko'rgazmalar yoritilgan. Bu kabi ko'rgazmalar xalqaro hamkorlikdagi ekspeditsiyaning 2002-yildan buyon olib borilgan arxeologik tadqiqotlariga bag'ishlanadi. Jumladan, O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi o'n yilligiga bag'ishlangan "Osiyo qalbi tomon" deb nomlanuvchi Praga (2012) va Termiz (2013) shaharlaridagi hamda yigirma yilligiga bag'ishlangan "Zaratushtardan Chingizxongacha" deb nomlanuvchi Praga, Termiz va Toshkent (2023) shaharlarida o'tkazilgan ko'rgazmalar Baqtriya arxeologiyasi bo'yicha muhim taqdimotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi, ko'rgazma, Kayrit, Maydon, Zarabog', Jondavlattepa, Iskandarteppa, Qapchig'ay, Mirzali, Dahnai Jom.

Kirish. Surxondaryo arxeologik yodgorliklarini o'rganishga bo'lgan e'tibor yildan-yilga o'sib borayotgan jarayon bo'lib, buning asosiy sababi voha yodgorliklarining qadimiyligi hisoblanadi. 1960-1970-yillardagi arxeologik tadqiqotlar jarayonida sanoqli arxeologik yodgorliklar aniqlangan bo'lsa, hozirgi kunda esa ularning soni anchaga oshganligini ko'rishimiz mumkin. Buning asosiy sabablaridan biri fandagi katta yutuqlar hamda turli xil mahalliy va xalqaro arxeologik ekspeditsiyalarning keng faoliyat olib borishi hisoblanadi. Buning natijasida hozirgi kungacha Surhon vohasida jami 500 dan oshiq arxeologik yodgorliklar aniqlangan bo'lib, hozirga qadar bu arxeologik yodgorliklarda o'rganish ishlari davom ettirilib samarali natijalarga erishib kelinmoqda.

Bu hamkorlikdagi ekspeditsiya 2008-yili Sherobod tumani arxeologik xaritasini yaratish ishlarini olib borishdi. 2008-yilda Google Earth onlayn rejimi paydo bo'lganidan so'ng, arxeologik tadqiqotlar uchun yanada kengroq imkoniyatlar yaratildi. Bular yordamida o'rganishlar davomida Sherobod tumanida 150 ta arxeologik yodgorlik o'rganildi. Shuningdek Sherobod tumanidagi arxeologik yodgorliklarning birinchi katalogi tuzildi[1].

O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi 2010-yil sentabr oyida Surxondaryo viloyati Sherobod tumanida arxeologik tadqiqotlarning 3-bosqichi amalga oshirdi. Ekspeditsiyaga Chexiya tomonidan L.Stancho boshchilik qilgan bo'lib, O'zbekiston tomonidan ekspeditsiya rahbari Sh.Shaydullayev, a'zolari T.Annayev (TerDU), A.Shaydullayev (O'zbekiston Milliy universiteti) faol ishtirok etishdi. 2010-yildagi tadqiqotlarda shuningdek Petro Tushlova boshchiligidagi Klassik arxeologiya yo'nalishi talabalari Viktoriya Chistyakova, Vera Dolejalkova, Treza Maxachikovalar Sherobod tumanidagi pasttekisliklarni tizimli ravishda o'rganish dasturida faol ishtirok etishdi. 2010-yilda ish boshlanishdan oldin arxeologik yodgorliklar ro'yxatida 93 ta yodgorlik kiritilgan bo'lsa, mavsum oxiriga kelib 37 ta yodgorlik qo'shildi. Shuningdek ushbu o'rganishlar natijasida ekspeditsiya a'zolari tomonidan 53 ta yodgorlik joyida o'rganildi [9].

Surxon vohasida hozirgi vaqtda bronza davriga oid 40 dan ortiq arxeologik yodgorliklar aniqlangan bo'lib, bu kabi yodgorliklarni o'rganishda O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi ham alohida o'ringa egadir. Jumladan, ekspeditsiya faoliyati natijasida bronza davriga oid aniqlangan arxeologik yodgorliklari soni yanada oshdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi faoliyatiga bag'ishlangan juda ko'plab maqolalar va ilmiy ishlar yozilgan bo'lib, ular orasida ko'rgazma va muzeylarning ham o'rni kattadir. Maqolada O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi faoliyatiga bag'ishlangan ko'rgazmalar haqida ma'lumotlar berilgandir.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada asosan adabiyotlar tahlili, taqqoslash metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan 2019-yil 4-oktabrda Moddiy madaniy merosining ko'chmas mulk obyektlari milliy ro'yxatiga kiritilgan davlat muhofazasiga olingan, Surxondaryo viloyatining Sherobod tumanida joylashgan Kayrittepa arxeologik yodgorligida O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan 2008-2011 yillarda samarali o'rganish ishlari amalga oshirildi.

Kayrit qishlog'i yaqinidagi, Maydon va Zarabog' qishloqlarini bog'lovchi yo'l atrofiga 34 ta qo'rg'on yoki qo'rg'onga o'xshash tosh belgilari aniqlandi. 2015-yilda Kayritda amalga oshirilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida 16 ta ilgari noma'lum bo'lgan arxeologik yodgorliklar aniqlandi.

O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining 10 yilligiga bag'ishlangan arxeologlarning ko'p yillik mashaqqatli samarasidan biri ingliz tilida "Jondavlattepa" va "Sherobod tumani arxeologik yodgorliklari" kitoblarning nashr ettirilishi bo'ldi [6].

2011-yilda Plzendagi G'arbiy Chexiya muzeyida Milliy galereya hamda Naprstek nomidagi muzeyga tegishli kolleksiyalar asosida «Buyuk ipak yo'li yuragida – O'rta Osiyo san'ati va hunarmandchiligi» deb nomlangan ko'rgazma tashkil etildi. Keyinchalik ana shunday ko'rgazmalar 2013-yilda Ugerske-Gradishte shahrining Moraviya Slovakiyasi, 2014-yilda esa Turnov shahrim muzeylarida ham o'tkazildi.

2002-yildan buyon O'zbekiston-Chexiya arxeologik ekspeditsiyasi Karlova universiteti (Praga) va Termiz davlat universiteti homiyligida O'zbekiston janubidagi Surxondaryo viloyatining turli hududlarida muntazam arxeologik dala tadqiqot ishlarini olib bormoqda. Sherobod vohasi arxeologiya yodgorliklarini 10 yil (2002-2011) davomida o'rganib, jumladan, Jondavlattepada olib borilgan qazishmalardan so'ng Ko'hitangtog' va Boysuntog' etaklariga, 2021- yildan esa Jarqo'rg'on tumani arxeologik xaritasini tuzish, yodgorliklarning xronologik evolyusiyasini o'rganish ishlari boshlandi.

Tadqiqotning birinchi o'n yilligi Praga (2012) va Termiz (2013) shaharlarida o'tkazilgan "Osiyo qalbi tomon" ko'rgazmasi bilan nishonlandi.

2002-yildan buyon O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida shu paytgacha bo'lgan vaqt oralig'ida juda ko'plab tarixiy muhim arxeologik artefaklar qo'lga kiritildi. Mana shunday qo'lga kiritilgan natijalarga bag'ishlangan xalqaro miqyosdagi ko'rgazmalardan yana biri 2023-yilda O'zbekiston-Chexiya hamkorligining 20 yilligiga bag'ishlangan Toshkent ko'rgazmasi bo'lib o'tdi. Bu ko'rgazmaga Chexiya bosh vaziri ham ishtirok etib ikki davlat o'rtasidagi madaniy aloqalarning rivojlanishi uchun samarali ishlar amalga oshirilishi haqida o'z fikrlarini bayon etdilar. Ko'rgazmada O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining 2002-yildan buyon amalga oshirish jarayonida qo'lga kiritilgan arxeologik eksponatlar ko'rgazmadan joy oldi. Ko'rgazmada har bir davrga oid arxeologik artefaklarni uchratishimiz mumkin.

Shunday xalqaro hamkorlikdagi ko'rgazmalardan yana biri Termiz davlat universiteti binosida 2023-yil 26-sentabrda "Zaratushtradan Chingizxongacha" nomi ostida tashkil etildi. Unda Chexiya Respublikasining O'zbekistondagi favqulodda va muxtor elchisi Vatslav Yilek, O'zbekiston-Xitoy xalqaro ekspeditsiyasining sodirektori Ma Jiyan, O'zbekiston-Fransiya xalqaro ekspeditsiyasining sodirektori Pyer Lerish, O'zbekiston-Chexiya xalqaro ekspeditsiyasining direktori Ladislav Stancho hamda Shopo'lat Shaydullayev va ko'plab tarixchi olimlar ishtirok etishdi. Ko'rgazma juda qiziqarli tashkil ettirildi. Ko'rgazmada O'zbekiston-Chexiya xalqaro ekspeditsiyasiga rahbarlik qiluvchi Chexiyalik olim L.Stancho olib borgan tadqiqotlari haqida qisqacha o'z ma'ruzasida to'xtalib o'tdi. Ko'hitangtog' yon bag'rilarda joylashgan 9 ta, ilgari noma'lum bo'lgan bronza davriga, 14 ta ilk temir davriga oid yodgorliklar kashf etilganligi haqida qisqacha o'z ma'lumotlarini berib o'tdi. Biz bu ko'rgazma orqali

1. O'rta Osiyo janubida asrlar o'sha tarixiy manzaralar qanday o'zgargan?

2. O'tmishda mahalliy aholi tabiiy landshaftdan qanday foydalanilgan?

3. Surxondaryo tog' oldi hududlari qaysi davrdan boshlab o'zlashtirilgan va insonlarning evolyusion rivoji qanday kechgan?

4. Iskandar Zulqarnayn yurishi davrida mahalliy aholining manzilgohlari qayerlarda joylashganligi?

5. Darband devorining qurilish davri va to'g'ri sanasi qandayligi? Kabi savollarga bu ko'rgazma orqali javob topishimiz mumkin bo'ldi.

O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining "Zaratushtradan Chingizxongacha" nomli ko'rgazmasida jami 12 ta arxeologik jihatda o'rganilgan hududlar bannerlari namoyishga qo'yildi. Bunga misol sifatida Hayitobodtepa arxeologik yodgorligi namoyishini keltirishimiz mumkin. Bu arxeologik joy 2012-2022 yillarda Surxondaryo o'rta havzasida (Jarqo'rg'on tumani) innovatsion arxeologik dala loyihasi amalga oshirilishi natijasida o'rganildi. Arxeologik tadqiqotlar natijasida hududning turli aholisi o'zlarining yashash muhitidan qanday foydalanganlar? Fors ahamoniylarining hukumronligi, Yunon-Makedon istilosi, Kushon hukumdorlarining kelishi turli tarixiy voqealar yodgorlikda qanday iz qoldirdi? Kabi savollarga javob topishimizga yordam beradi.

Yevroosiyoning ko'chmanchi xalqlari bilan bog'liq bo'lgan Qo'rg'on-qabristonlar O'rta Osiyo madaniy landshaftining o'ziga xos xususiyatlari hisoblanadi. 2014-yildan boshlab qo'rg'onlarning xaritasini tuzish hamda o'rganish Chexiya-

O'zbekiston arxeologik ekspeditsiyasining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu arxeologik tadqiqotlar natijasida olingan ma'lumotlar ham ko'rgazmada namoyish etildi.

Ko'rgazmadan aniqlanishicha, O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan 2019-yildan "Mo'g'ullardan oldingi" davrga oid yodgorliklarni o'rganish loyihasi boshlandi. Shu munosabat bilan Ko'hitang cho'qqilaridagi aholi punktilarida arxeologik tadqiqotlar o'tkazildi va ulardan olingan natijalar ko'rgazmada namoyish ettirildi.

O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan 2015-2018-yillarda Ko'hitang yon bag'irlarida, Sherobod tumanining Zarabog', Qorabog', Kampirtepa, Maydon, G'oz, Shalqon va Qizilolma qishloqlari atrofida, taxminan 200 000 m² hududni egallagan maydonda, qadimgi dehqonchilik hududlarida, tizimli dala tadqiqot ishlarini o'tkazdi. 277 ta o'rganilgan artefaktlar, arxeologik dalillar asosida vohaning evolyusion rivojlanishi aniqlandi. Bu ko'rgazmada o'rganilgan hududlar xaritasi namoyish etildi.

Ko'rgazmada namoyish etilgan eng qiziqarli namoyishlardan biri 2017-2018 yillarda o'tkazilgan "Oksiart tog'ida Iskandar Zulqarnayn davri qal'alari va yodgorliklarini aniqlash" loyihasi asosida qilingan ishlar namoyish etildi.

Ko'rgazmada namoyish etilgan. Qiziquvchilarni o'ziga jalb qilgan Ko'hitang tog'idagi petrogliflar deb nomlanuvchi ko'rgazma orqali 2015-2017 yillar oralig'ida Zarabog', Qorabog', Kayrit, Kampirtepa va Shalqon qishloqlari yaqinida yetti guruhda bo'lingan 175 ta petrogliflardagi 450 dan motiv-obraz ifodalanganligi haqida ma'lumotlarni olishimiz mumkindir.

Arxeologiya fani rivojlanishi uchun hozirgi kunimizda texnologiyaning o'rni ham asosiy o'rin egallaydi. Ko'rgazmada biz aynan shunday texnologik uskunalarining o'rni haqida ham batafsil ma'lumot berildi. Misol uchun ko'rgazma namoyishlar orasida metall detektor orqali tadqiqot deb nomlanuvchi banner orqali 2015-yildan buyon arxeologiya qazishma ishlarida hamda yer yuzasini o'rganishda metal detektorlardan foydalanilganligi haqida ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin. Jumladan, 2019-2022-yillarda Xo'jai g'or, Darband devori, Iskandartepa, Qapchig'ay va Mirzaliqo'rg'on yodgorliklaridagi metal detektorlar orqali tadqiqotlar natijalari aks etgan.

Xulosa va takliflar. O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining 20 yilligiga bag'ishlangan "Zaratushtradan Chingizxongacha" deb nomlanuvchi xalqaro ko'rgazma nafaqat O'zbekistonda balki O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining rahbarlaridan biri L.Stanco boshchiligida 2023-yilning 7-dekabr oyida Termiz davlat universiteti va Karlova universiteti o'rtasida tuzilgan O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasiga 20 yil to'lgani munosabati bilan Chexiyaning Karlova universitetida "Zaratushtradan Chingizxongacha" nomli ko'rgazma tashkil etildi. Ko'rgazmada O'zbekistonning qadimgi moddiy va nomoddiy madaniyati, Surxon vohasi yodgorliklari, turizm salohiyati, ekspeditsiya hayoti, ilmiy faoliyati, erishilgan yutuqlaridan fotolavhalar namoyish qilindi va ilmiy seminar tashkil etildi. Bu ko'rgazmada ham jami 13 ta bannerlar namoyish etilgan bo'lib, tashrif buyurganlar bular orqali 1 oy davomida O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasining o'rgangan hududlari va qo'lga kiritgan natijalari haqida qiziqarli ma'lumotlariga ega bo'lishdi.

Xulosa qilib aytganda, bu kabi ko'rgazmalarning o'tkazilishi Vatanimiz tarixini yanada chuqurroq yoritish hamda ommalashtirishga asos bo'lib xizmat qiladi. Bunday xalqaro miqyosidagi ko'rgazmalar O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan hozirgi kunimizgacha yurtimizda va Chexiya Respublikasida namoyish etilgan bo'lib, tashrif buyuruvchilarda katta qiziqish uyg'otmoqda. Bunday ko'rgazmalar tajribasi keng o'rganilishi hamda tatbiq etilishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. Stancho. L., Tushlova. P. (2019). Sherabad OASIS (Tracing Historical Landscape in Southern Uzbekistan). CHARLES UNIVERSITY KAROLINUM PRESS. P. 43-80.
2. Stančo L., Shaydullayev Sh., Bendezu-Sarmiento J., Lhuillier J., Kysela J., Shaydullayev A., Hamidov. O., Havlík. J., Tlustá. J. (2016). Preliminary Report on the Excavations at Burgut Kurgan in 2015. Studio Hercynia XX 1,2. P. 86-111.
3. Lhuillier J. (2016). Pottery from Burgut Kurgan and Kayrit Oasis, Preliminary Report for Season 2015. Studio Hercynia XX 1,2. P. 112-121.
4. Augustinová. A., Stančo. L. (2016). The Petroglyphs of Pashkhurt Valley in the Surkhan Darya Province (South Uzbekistan) – Preliminary Report. Studio Hercynia XX 1,2. P. 122-138.
5. Stanco. L. (2016). Archaeological Survey in the Surrounding of Kayrit(South Uzbekistan), Preliminary Report for Season 2015. Studio Hercynia XX 1,2. P. 73-85.
6. Stanco.L., Shaydullayev. Sh., Benduze-Sarmiento. J., Pazout. A., Vondrova. H. (2014). Kayrit burial site (south Uzbekistan): preliminary report for season 2014. Studio Hercynia. XVIII/1-2. P. 31-41.
7. Абдуллаев. К., Станчо Л., Шайдуллаев А., Тушлова. П. (2013). Систематические археологические разведочные работы в 2010 г. // Археологическое исследование Джандавлаттепа и Шерабадское района (10 лет Чешско-Узбекской археологической экспедиции). Философский факультет Карлова Университета. С. 45.
8. Станчо Л. Археологические раскопки на Джандавлаттепа в 2002-2006 гг. (2013). // Археологическое исследование Джандавлаттепа и Шерабадское района (10 лет Чешско- Узбекской археологической экспедиции). Философский факультет Карлова Университета. С. 22.
9. Абдуллаев К. (2013) Историко-географическая справка. В кн. Абдуллаев К., Станчо Л., Шайдуллаев А., Тушлова П. Археологическое исследование Джандавлаттепа и Шерабадского района. 10 лет Чешско-Узбекской археологической экспедиции. Прага. Философский факультет Карлова университета.